

Bir daha Yeseninlə Cabbar Qaryağdıoğlunun görüşü haqqında

Isaxan Isaxanlı

AMEA Nizami adına Ədəbiyyat institunun doktorantı

Xəzər universiteti,

Məhsəti küçəsi 11,

elektron poçt: iisaxanli@khazar.org; isaxanisaxanli@mail.ru

Yesenin Bakıda olduğu dövrdə Cabbar Qaryağdıoğlu ilə tarixi görüşü haqqında xeyli yazılmışdır. Bu yazılar həm Azərbaycan, həm də Rusiya mətbuatında yer almış, Azərbaycanlı və rus tədqiqatçıları bu haqda fikir yürütmüşlər. Lakin bu görüşün bəzi detalları ilə bağlı tədqiqatçılar arasında müəyyən fikir ayrılıqlarının mövcudluğu bu məsələyə yenidən qayıtmanı zəruri edir. Bunu nəzərə alaraq bu yazıda biz həmin məqamlarla bağlı məsələlərə aydınlıq gətirməyə çalışacağıq.

Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlu ilə görüşü haqqında ilk dəfə A.K.Voronski məlumat vermişdir: *“Ölümündən bir neçə ay əvvəl, bir dostluq gecəsində Yesenin İran şeirlərini (“İran nəğmələri”ni – İ.İ.) oxuyurdu. Onu dinləyənlər arasında xalq mahnılarını toplayan və ifa edən Cabbar adlı bir qoca Türk də var idi... O, rus dilində bir söz də bilmirdi. Sakitcə və soyuq bir halda şairə baxır, yalnız şeirin ritminə uyğun olaraq quru dodaqlarını tərpədirdi. Yesenin oxumağını qurtaranda Cabbar ayağa qalxdı, ata oğluna deyən kimi türkcə dedi: “Mən qocalmışam. Otuz beş ildir ki, xalqımın mahnılarını toplayır və oxuyuram. Mən peyğəmbərə səcdə edirəm, amma peyğəmbərdən də çox şairə səcdə edirəm: o, həmişə başqaları üçün əlçatmaz və sirli olan yeniliklər kəşf edir. Sənin bizə oxuduqlarını başa düşmürəm, amma hiss etdim və*

anladım ki, sən böyük, çox böyük şairsən! Bu fitri istedadın qarşısında mən qocanın hörmət və ehtiramını qəbul et” (1,səh.135-136).

Bundan sonra 1965-ci ildə «Два певца» adlı məqaləsində L.Polonski də həmin görüş haqqında məlumat verir və o görüşlə bağlı bir sıra maraqlı məqamları təsvir edir (2).

Firidun Şuşinski isə Polonskinin bu məqaləsinə əsaslanaraq həmin görüşü, bəzi qeyri-dəqiqliklərlə, belə təsvir edir: *“1924-cü ildə məşhur rus şairi Sergey Yesenin Bakıya gəlir. O, dəfələrlə Cabbar Qaryağdıoğlu olan məclislərdə iştirak edir. Məclislərdə lirik şair Azərbaycan xanəndəsinin gözəl səsini eşitməkdən doymazdı. Qoca sənətkarlar söyləyirlər ki, bir gün Əliheydər Qarayevin evində Serqey Yesenin şərəfinə qonaqlıq verilir. Həmin qonaqlıqda Azərbaycan bolşevik firqəsinin Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi S.M.Kirov, Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səmədağa Ağamalıoğlu və Ruhulla Axundov da iştirak edirmişlər... Məclis qızıqdı. Qaryağdıoğlu oxumağa başladı. Yesenin heç çür inana bilmirdi ki, 64 yaşlı qocada belə zəngin və məlahətli səs ola bilər. Lakin Qaryağdıoğlunun zil, həm də tərəvətli səsi xüsusilə uzun və sürəkli zəngulələri şairi vəcdə gətirmiş, heyran etmişdi...*

Qaryağdıoğlu muğamın son guşələrini vurub qavalı yerə qoydu. Salonu alqış səsləri titrətdi. Lakin şair ovsunlanmışdı. O, sakit oturub nəyinsə xəyalında idi. Heç özü də bilmirdi ki, Qaryağdıoğlunu necə mükafatlandırın. Doğrudan da, çox maraqlıdır. Şair şairi necə mükafatlandırır bilər? Yalnız şeir ilə! Yesenin Cabbarın şərəfinə bədahətən şeir deyir. Onu “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” adlandırır. Yesenin şeiri oxuyub qurtaranda Qaryağdıoğlu ayağa durdu. O, şairə yaxınlaşıb gülümsər halda, özü də ata məhəbbəti ilə dedi:

– Oğul, artıq qocalmışam. Düz 50 ildir ki, xalqımın qədim mahnılarını toplayıb oxuyuram. Dünyada ən çox səcdə etdiyim şair tayfasıdır. Çünki şair çoxlarına məlum olmayan həyat sirlərindən xəbər verir. Oxuduğun şeirin sözlərinin çoxunu anlamadım. Lakin məm inanıram ki, sən çox böyük şairsən. Mən də qoca bir sənətkar

kimi, sənin fitri istedadına baş əyirəm... Qaryağdıoğlu gözləri yaşarmış halda bu sözləri deyib Yeseninə yaxınlaşdı və onu ata məhəbbətilə qucaqlayıb bəğrinə basdı. Yesenin isə təzəcə yazdığı şeirini ona verib bir daha dedi: Şərq musiqisinin peyğəmbərinə” (3, səh.97-98).

Zemfira Yusif qızı Cabbar Qaryağdıoğlunun həyat və yaradıcılığından bəhs edən “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” adlandırdığı çox dəyərli monoqrafiyasında Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlu ilə görüşündən bəhs edərkən bir az da dərinə gedərək daha bir fikir ortaya qoyur: “*Sergey Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlunun Varşavada çıxan valının üstündə həmin sözləri yazmışdır: “Şərq musiqisinin peyğəmbəri Cabbar Qaryağdıoğlu” (4, səh.54).*

Biz bu yazımızda Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlu ilə bu tarixi görüşü ilə bağlı bəzi məqamlar haqqında fikir yürüdəcəyik.

Görüşün baş tutduğu yer

Qalina Şipulina görüşün Cabbar Qaryağdıoğlunun evində (5, səh.145), Firidun Şuşinski isə Əliheydər Qarayevin evində olduğunu yazır (3, səh.97). Yəqin ki, konkret fikir yürütməkdə müəlliflər hansısa məlumata əsaslanıblar, lakin əlimizdə bu fikirlərin nə lehinə, nə də əleyhinə yazılı bir fakt yoxdur. Bununla yanaşı qeyd edək ki, Firidun Şuşinski yuxarıda göstərilən kitabını yazanda Cabbar Qaryağdıoğlunun məşhur triosunun üzvü tarzən Qurban Pirimov hələ sağ idi. Çox güman ki, həmin görüşdə Cabbar Qaryağdıoğlunu tarzən kimi məhz Qurban Pirimov müşaiyət etmişdir. Və sözsüz ki, müəllif bu görüş haqqında yazarkən Qurban Pirimovla söhbət etmişdir. Odur ki, həmin görüşün harada olması haqqında Firidun Şuşinskinin versiyası daha məntiqli və təbii görünür. Onu da qeyd edək ki, həmin görüş, Firidun Şuşinskinin yazdığı kimi, Yesenin şərəfinə deyil, Moskvadan gəlmiş yüksək vəzifəli qonaq – M.V.Frunzenin şərəfinə təşkil olunmuş ziyafətdə baş tutmuşdur.

Görüşün vaxtı

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlu ilə görüşü haqqında ilk məlumatı A.K.Voronski vermişdir. Məsələ burasındadır ki, aprelin 13-də M.V.Frunze Moskvadan Bakıya gəlir və cəmi bir neçə saat Bakıda qaldıqdan sonra o, Tiflisə yola düşür. M.V.Frunze ayın 15-də yenidən Bakıya qayıdır və 2 gün burada olduqdan sonra ayın 19-da Bakını tərk edir. A.K.Voronski də həmin səfər zamanı bir jurnalist kimi M.V.Frunzeni müşaiyət edənlər arasında olmuşdur. A.K.Voronskinin həmin görüşün iştirakçısı olduğunu nəzərə alsaq, görüşün 17-18 apreldə baş tutduğu aydın olur. Yesenin bacısının əri V.F.Nasedkinin 1927-ci ildə yazdığı xatirələrində verilən məlumata görə 19 aprel tarixində Yesenin xəstəxanada olmuşdur. Bununla bağlı xatirələrdə oxuyuruq: *“...Mən çox qorxdum. Çaqin həkimlər çağırdı. Onlar: “Əgər içməyi buraxmasan, 3 aydan sonra ölə bilərsən”, – deyib mənə xəstəxanaya qoydular. Pasxa bayramıdır, mən isə xəstəxanadayam. Mənə elə gəldi ki, ölüərəm. O vaxt bir gündə iki şeir – «Есть одна хорошая» və «Ну, целуй меня, целуй» şeirlərini yazdım”* (6, səh.137).

1925-ci ildə Pasxa bayramı məhz aprelin 19-da qeyd edilmişdir. Əlbəttə, nəzəri olaraq mümkün olsa da, çətin ki, Yesenin məhz Pasxa bayramı günü xəstəxanaya yatmağa razılıq versin. Odur ki, daha məntiqli görünür ki, Yeseninlə Cabbar Qaryağdıoğlunun görüşü aprelin 17-də (M.V.Frunzenin Bakıya gəldiyi gün!) baş tutmuş, Yesenin də növbəti gün, yəni aprelin 18-də xəstəxanaya yatmışdır.

V.İ.Boldovkin həmin görüşdə iştirak etmişdirmi?

Bu görüş haqqında məlumat verən ilk iki mənbədə (1,səh.135-136; 2) konkret yazılmasa da, Firidun Şuşinski və sonradan Zemfira Yusif qızı həmin mənbələrə əsaslanaraq görüşdə V.İ.Boldovkinin də iştirak etdiyini yazırlar. L.Polonskinin məqaləsində V.İ.Boldovkinin o görüşdə iştirak etdiyi yazılmır, sadəcə, məqalə

müəllifinin, bu fikirləri V.İ.Boldovkindən eşitdiyi qeyd edilir. Bu isə V.İ.Boldovkinin həmin görüşün iştirakçısı olduğunu iddia etməyə əsas vermir. Digər tərəfdən, V.İ.Boldovkin həmin görüşdə iştirak etmiş olsaydı, «Воспоминания о Есенине» (7) adlı xatirələrində bu haqda mütləq yazardı. Və nəhayət, ən vacibi, onu da qeyd edək ki, həmin görüşün baş tutduğu vaxt V.İ.Boldovkin Bakıda yox idi. O, İrandan Bakıya bu görüşdən təxminən 1 ay sonra – mayın 22-də qayıtmışdı. Bu onu göstərir ki, V.İ.Boldovkin həmin görüşdə iştirak edə bilməzdi.

“Şərq musiqisinin peyğəmbəri”

Yesenin həmin görüşdə Cabbar Qaryağdıoğlu haqqında bu ifadəni işlətməsinə şübhə yoxdur. Qeyd edək ki, bu ifadə haqqında mətbuatda ilk dəfə L.Polonski 1965-ci ildə yuxarıda adı çəkilən məqaləsində məlumat vermişdir. Məqalənin giriş hissəsində L.Polonski söylədiyi fikirləri V.İ.Boldovkindən eşitdiyini yazır. V.İ.Boldovkin isə o görüşdə iştirak etməsə də, həmin günlərdə, demək olar ki, həmişə Yeseninlə bir yerdə olurdu. Hətta may ayının 25-də Moskvaya Yeseninlə birlikdə getmişdi. Odur ki, L.Polonskinin V.İ.Boldovkinin dilindən eşidərək adı çəkilən məqaləsində yazdığı bütün fikirləri əminliklə fakt kimi qəbul edə bilərik.

Amma Zemfira Yusif qızının “Sergey Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlunun *Varşavada çıxan valının üstündə* (fərqləndirmə bizimdir – İ.İ.) həmin sözləri yazmışdır: “Şərq musiqisinin peyğəmbəri Cabbar Qaryağdıoğlu” fikri hələ ki, konkret yazılı bir fakta söykənmir. Məsələn burasındadır ki, Cabbar Qaryağdıoğlunun adı çəkilən valı bu günümüzdə qədər saxlanılmamışdır və heç bir digər yazılı mənbədə də bu fikir qeyd edilməmişdir. Odur ki, bu kifayət qədər maraqlı məsələyə bir qədər də dəqiqlik gətirmək üçün, Zemfira Yusif qızı ilə telefon əlaqəsi saxladıqdan sonra, Cabbar Qaryağdıoğlunun sonbeşiyi - qızı Şəhla Xanım Qaryağdı-Kürçaylı (*Şəhla xanım Yesenindən sevə-sevə tərcümələr etmiş mərhum şairimiz Əliağa Kürçaylının həyat yoldaşdır*) ilə görüşmək qərarına gəldim. Təəssüf ki, onunla üzbəüz görüşüb

söhbət etməyə səhhəti imkan vermədi, amma telefonda xeyli danışdıq. Şəhla xanımın dediklərindən: *“O val bizim ailəmizdə olub, mən də onu görmüşəm, sonralar o val Qurban Pirimovda olub. Mən o vaxtlar balaca idim və valın üzərindəki o yazının heç fərqinə də varmırdım. Təəssüf ki, indi tarixi əhəmiyyət kəsb edən o val hələ də naməlum qalır”*.

Zemfiara Yusif qızının “Şərqi musiqisinin peyğəmbəri” kitabının redaktoru Azərbaycanın xalq artisti, professor Sevda xanım İbrahimova da həmin valı gördüyünü söyləyir (Bunu mənə Zemfira xanım telefon danışığımızda dedi). Sevda xanım Qurban Pirimovun nəvəsidir və söhbət gedən valın da bir vaxtlar Qurban Primovda olduğunu nəzərə alsaq, onun həmin valı görməsi də çox təbii və inandırıcı görünür.

Beləliklə, hazırda o tarixi val əlimizdə olmadığı üçün Şəhla xanımın və onun arxasınca da Sevda xanımın “ Mən o valı öz gözüm ilə görmüşəm” fikrini fakt kimi qəbul etməliyik. Son dövrlərdə ölkəmizdə muğama diqqət və qayğının dövlət səviyyəsində yüksək vüsət aldığına nəzərə alsaq, söhbət gedən valın tapılacağına ümidimizi də itirməməliyik.

Yesenin Cabbar Qaryağdıoğluna şeir həsr etməsi

A.K.Voronskinin yuxarıda adı çəkilən məqaləsində Yesenin Cabbar Qaryağdıoğluna şeir həsr etməsi haqqında heç bir məlumat yoxdur. Lakin L.Polonski bu haqda yazır. Müəllif öz məqaləsində «Отговорила роща золотая» şeirindən bir beyt (не обгорят рябиновые кисти/От желтизны не пропадет трава...) və «Цветы» şeirindən bir bənd (Я только тот люблю цветок/Который врос корнями в землю/Его люблю я и приемлю/Как северный наш василек) sitat gətirməklə Yesenin həmin görüşdə o şeirləri oxuduğunu qeyd edir. Məqalə müəllifi yazısının sonunda Yesenin Cabbar Qaryağdıoğluna bədahətən (ekspromt) şeir dediyini də yazır. Təəssüf ki, həmin şeir haqqında əlavə məlumat verilmir və Yesenin məlum

ekspromtları arasında da bu şeir haqqında məlumat yoxdur. Bir faktı da qeyd edək ki, L.Polonski Yeseninın məşhur “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” ifadəsini də məhz bədahətən şeir söyləyərkən işlətdiyini yazır: “O (Cabbar Qaryağdıoğlu - İ.İ.) *Yeseninə yaxınlaşdı və onu qucaqladı. Yesenin isə ona ekspromtla cavab verdi və aydınca eşidilən bir misra xanəndənin yaddaşına həkk olundu: “Şərq musiqisinin peyğəmbərinə...”* (2).

Firidun Şuşinski və Zemfira Yusif qızı L.Polonskinin məqaləsinə “əsaslanaraq” Yeseninın həmin görüşdə Cabbar Qaryağdıoğlunun şərəfinə nəinki bədahətən şeir dediyini, üstəlik, “kağızda yazdığı şeiri” Cabbar Qaryağdıoğluna təqdim etdiyini də yazırlar (*L.Polonskinin məqaləsində belə fikir yoxdur – İ.İ.*).

Qalina Şipulina isə bu məsələdə A.K.Voronskinin məlumatını əsas götürür və buna görə də Yeseninın Cabbar Qaryağdıoğluna bədahətən şeir deməsi haqqında heç nə yazmır. Bununla belə Qalina Şipulina bu görüşlə bağlı maraqlı bir fikir yazır. O, Yeseninın bu görüşdən sonrakı günlərdə yazdığı «Песня» şeirində bir məqamın məhz həmin görüşün təsiri altında yazıldığını ehtimal edir: “*Mümkündür ki, məhz Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında qədim Azərbaycan mahnıları ilə tanışlıqdan sonra Yesenin növbəti gün yazmışdır:*

С теми же улыбками, радостью и муками,

Что невалось дедями, то поется внуками.” (5, səh.146).

Tədqiqatşının kifayət qədər məntiqli görünən bu fikrinə biz də qatılıırıq.

Bu görüşlə bağlı bir məsələni də qeyd etmək istəyirik. Bu görüş haqqında tədqiqatçılar arasında fikir ayrılığına səbəb olan əsas bir məqam var. Bu, A.K.Voronskinin məqaləsində Yeseninın Cabbar Qaryağdıoğlunu “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” adlandırması və ona şeir həsr etməsi, və ya ekspromt şeir deməsi haqqında fikirlərin olmamasıdır. Məhz Yeseninlə Cabbar Qaryağdıoğlunun görüşü haqqında ilkin məlumatın verildiyi bu məqalədə deyilənlər haqqında məlumatların

olmaması bir sıra tədqiqatçıları bu görüşün adı çəkilən detalları ilə bağlı bir qədər ehtiyatlı fikir yürütməyə sövq edir. Bəs, doğrudan da deyilən fikirlərin həmin məqalədə yer almamasını necə izah etmək olar? Fikrimizcə səbəb sadə və aydındır. Məsələ burasındadır ki, həmin məqalədə tədqiqat obyektı Cabbar Qaryağdıoğlu deyil, Yeseninidir. Məhz buna görə də məqalə müəllifi, təbii olaraq, öz yazısında Yeseninın Cabbar Qaryağdıoğlu haqqında fikirlərini önə çəkməmiş, yalnız Cabbar Qaryağdıoğlunun Yeseninə dediklərini yazmışdır. L.Polonskinin məqaləsində isə tədqiqat obyektı hər iki şəxsiyyət olduğundan görüş daha ətraflı, hər iki müstəvidə təsvir edilmişdir. Odur ki, L.Polonskinin məqaləsinə əsaslanaraq Yeseninın Cabbar Qaryağdıoğlu ilə tarixi görüşü zamanı şairin onu “Şərqi musiqisinin peyğəmbəri” adlandırmasını və ona şeir həsr etməsini (bədahətən şeir deməsini) fakt kimi qəbul edə bilərik.

Beləliklə, Yeseninlə Cabbar Qaryağdıoğlunun görüşü haqqında yuxarıda deyilənləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Yeseninlə Cabbar Qaryağdıoğlunun görüşü Əliheydər Qarayevin evində baş tutmuşdur.
2. Görüş aprelin 17-si və ya 18-də (çox gümün ki, ayın 17-də) baş tutmuşdur.
3. V.İ.Boldovkin həmin görüşdə iştirak etməmişdir.
4. Bu görüş Yeseninın yaradıcılığında öz izini qoymuşdur.
5. Həmin görüşdə Yesenin Cabbar Qaryağdıoğlunun şərəfinə bədahətən şeir demiş və onu “Şərqi musiqisinin peyğəmbəri” adlandırmışdır.

Bu, Yeseninın böyük muğam ustasına, muğama, ümumilikdə Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə verdiyi böyük qiymət idi. Məhz bunu nəzərə alaraq dahi şairin adı 2010-ci ildə Azərbaycanda buraxılan Muğam Ensiklopediyasına daxil edilmişdir (8, səh.202).

Ədəbiyyat

1. *А.К.Воронский*. «Об отошедшем». Литературные записи. Артель писателей, «Круг», 1926.
2. *Полонский Л.* Два певца. Газета «Бакинский рабочий», 3 октября, 1965.
3. *Firidun Şuşinski*. Cabbar Qaryağdıoğlu. Bakı, İşıq, 1987.
4. *Zemfira Yusif qızı*. Şərq musuqisinin reyğəmbəri. Bakı, Şərq-Qərb, 2008.
5. *Шипулина Галина*. «...Донесу, как счастье, до могилы...». Журнал «Литературный Азербайджан», № 7-12, 1995; № 1-4, 1996.
6. *Наседкин В.Ф.* Последний год Есенина. Ветер с поля. Стихи, воспоминания о Есенине. Башкирское книжное издательство. Уфа, 1978. Опубликовано по изданию: *Наседкин В.Ф.* Последний год Есенина. М., «Никитинские субботники», 1927.
7. *Болдовкин В.И.* Он всем нам родной. «Слово», Российский журнал художественной литературы и общественной мысли. Москва, 2003, № 2, март-апрель, стр.84-99. Публикацию и комментарии подготовили: Г.И.Шипулина и Н.Г.Юсов.
8. *Miğam ensiklopediyası*. Heydər Əliyev Fondu. Bakı, 2010.